

Az önálló tanulás alapjainak lerakása az 1. osztály olvasásóráin

Az önálló tanulás alapjainak lerakása megkezdődik az általános iskola 1. osztályában már a tanév első hónapjaiban az előkészítő időszakban és tart mindaddig, amíg a tanulók el nem jutottak a szó szoros értelmében vett olvasási készség szintjéhez (helyes olvasás – technika, tudatosság, lényeglátás stb.).

Az előkészítő időszak feladatait a tankönyv képeinek segítségével valósítjuk meg. A tankönyv képei tudatos pedagógiai céllal készültek. A képek zárt egységet alkotnak és egyaránt szolgálják a mondatokkal, szavakkal, szótagokkal, hangokkal való ismerkedést, az olvasás és írás tanítását. Az említetteken kívül segítenek a legkülönbözőbb nevelési feladatok (iskola rendje, napirend, udvariasság, tisztálkodás, egymás segítése stb.) megoldásában.

Ezen a fokon már el kell kezdeni a képről való „olvasást”. A nevelő helyes írányításával meglátják a tanulók a kép fő mondanivalóját (lényeges jegyek), valamint elsajátítják a megadott szempontok alapján való megfigyelés módját. Ehhez feltétlenül szükséges a kép elemzése.

A tankönyv 4. oldalán levő képről a tanulóknak szavakat kell gyűjteni. A kép nézegetése után először a nevelő kérdései alapján szavakban, majd mondatokban számolnak be a látottakról. Mivel a feladat szavak gyűjtése, ezen az órán a megadott szempontok alapján személyek, tárgyak, tulajdonságokat jelentő szavakat gyűjthetünk. Így sorolják fel a törpék nevét, az általuk használt, a ház körül előforduló eszközöket, a kép rajzolásához használt színeket.

A tanulóknak önállósága ekkor már annyiban érvényesülhet, hogy a közös szógyűjtés után önállóan is gyűjtenek szavakat új szempontok alapján. (Saját cselekvésük, játékaik, házuk tája stb.)

A következő képek mind bővebb lehetőséget nyújtanak a tanulók önálló munkájához. A kis képek alá már vonallal jelölhetik a szótagok számát vagy ponttal a hangokét. Pl.: az egér, cica, alma képe alá két vonalat húznak, ez jelöli a szótagok számát. A vonalak alá kb. számú pont kerül a szótag hangjainak megfelelően. A könyv kis képeihez hasonló képeket a tanító is készíthet, vagy applikációs képpel alkalmat adhat a tanulóknak arra, hogy a tanultakat önállóan alkalmazzák.

A szótagok számának önálló jelölése – a tapasztalatok szerint – nem okoz különösebb nehézséget. Erre képes a tanuló 75–80%-a. A hangok számának jelölése éppen a nehezebb felismerés miatt, mint önálló munka, csak keveseknek sikerül. A közösen bontott szavaknál 55–60 százalék, az önállóan bontottaknál csak 20–30 százalékos eredményről beszélhetünk. Ez utóbbi önálló munka nehézsége egyrészt abból ered, hogy több tanuló összetéveszti a szó, szótag és hang fogalmát. A másik nehézség, hogy

csak a legismertebb, többször hallott hangokat ismerik fel. Gyakori a magánhangzó mássalhangzóval való összekapcsolása s így ezt egyetlen hangnak tartják.

A fent leírt önálló feladat leírása nem tantervi követelmény. Ha a tanulók képesek irányítással szótagolvasásra és hangokra bontásra, nyugodtan rátérhetünk a betűk ismertetésére.

Az önálló képolvasás készségének megállapítása céljából egy városi („A”) és két falusi („B”, „C”) 1. osztályban végeztünk felmérést. „A” osztály létszáma 26, „B” osztály létszáma 28, „C” osztály létszáma 25. A felmérésre kijelölt képek a tankönyv 5., 8., 11. és 12. oldalán levők voltak. A kijelölt első három kép olvasását a tanmenet és az órarend alapján sorakerülő időben, osztályfoglalkozás keretében végeztük. Csúpan globális képet igyekeztünk alkotni magunknak a tanuló képolvasási készségéről. Arra törekedtünk, hogy az osztály minden tanulója feleljen. Az osztályvezető kérdéseire adott válaszokat közösen értékeltük. A képolvasás szempontjai: a képen látható tárgyak, személyek, cselekvések felismerése, felsorolása, összefüggések meglátása, a kép fő mondanivalójának megfogalmazása. Képolvasás közben a nevelő következetesen igyekezett kapcsolatot teremteni a már korábban tanultakkal, valamint a környezetismeret anyagával.

A tankönyv 12. oldalán levő kép olyastatását minden különleges előkészítés nélkül egyéni beszélgetés formájában a tanteremben végeztük tanítási órán kívül. Már az érdekelt bennünket, hogy az előző órák gondos és tervszerű megszervezése és vezetése alapján hányan képesek a helyes képolvasásra. Mennyit fejlődtek intellektuális képességeik, szervező-technikai képességeik (hogyan tudják elmondani), valamint az eltelt egy hónap alatt hallottakat – beleértve a környezetismereti óra anyagát is – vonatkoztatni tudják e a képen látottakra. Kiegészítettük a képolvasás szempontjait is. Így az előbbieken kívül még a következő szempontok szerepeltek: Milyen változásokat figyeltek meg a növények, állatok életében? Következtetés az időjárásra. Az ember alkalmazkodása a megváltozott időjáráshoz.

A felmérések alapján megállapítottuk, hogy a gondos nevelői irányítás megközelítően azonos eredményeket hozott. A tanulók 41%-a az előkészítő időszak végére önállóan be tudott számolni a képek mondanivalójáról. Többen (17%) ezek közül a céltudatosan elhelyezett legapróbb részleteket is önállóan helyesen értelmezik. A tanulók 38%-a igényli az erőteljesebb irányítást, ami akár kérdés feltevésével, vagy egyszerűen a tárgyra való rámutatással történhet. A vizsgáltak 21%-a igen primitív módon tudta a képről alkotott gondolatait mondatba foglalni.

A három iskola első osztályos tanulóinak ismeretei közötti eltérés közvetlen környezetük, érdeklődési körükből adódóan jelentkezett. A városi tanulók bővebben számoltak be az 5–8. oldal képeiről (játsszótér, napközi), míg a falusi gyerekek a tankönyv 11–12. oldal képeiről (éléskamra, szántóföld).

A tankönyv 12. oldalán levő képről a jó képolvasók meg tudták állapítani: A fák levele lehullik. Ősz van. Elköltöznek a vándormadarak. Felszántják a földet. A gyerekek melegebb ruhába öltöztek. A falusi gyerekek a traktor vezetőjében ismerősüket, családtagjukat látták. A városi gyermek számára csak egy bácsit jelentett, akinek in-tegettek.

A felmérés ideje alatt megállapítottuk, hogy a tanulók élvezték a képről való olvasást. Versenyeztek abban, hogy melyikük tud több érdekes megfigyelésről beszámolni. Vágytak arra, hogy mielőbb olvashassák a tankönyv képei alá írt szöveget.

A képolvasásnál gyenge eredményt elért tanulók egy része a tanév folyamán felzárkózott a közepesek mellé. Akadtak olyanok is, akik kezdeti gátlásaik megszűnésével a legjobbak közé kerültek. A maradt 10–12% gyenge kategóriába soroltak között van-

nak azok is, akiket ugyan beiskoláztak, de nem iskolaérettek. Ezek a tanulók állandó korrepetálására szorulnak.

A képről való olvasás alkalmával döntő szerepük van a jó kérdéseknek. Fontos, hogy ezek gondolkodtatóak, lényegre mutatóak legyenek. Ösztönözzék a tanulókat arra, hogy a hallottakat és látottakat kritikailag elemezzék, véleményüket nyilvánítsák bizonyos ítélet formájában. Így egyúttal előkészítik a tanulókat gondolataik szabatos kifejezésére, a látottakról való rövid beszámolásra, s ezzel lerakjuk alapját a tanulásnak.

A hangok önálló felismerésének igen nagy a jelentősége az előkészítő időszakban. Sok közös felismertetés után a könnyebben felismerhető hangokat kikerestetjük a képek alapján. Ilyenek: s, z, m, á, r, hangok. Ezek felismerhetők a repülő, sál, őz, mackó stb. applikációs képek alapján.

Később cselekvést jelentő képek szemléltetésének segítségével történhet a hang kikeresése. Pl.: főz (z-hang), mos, vasal (m-, s-hang), repül (r-hang). Ez a feladat már annyival is nehezebb, hogy a kerésett hangok nem csak a szó elején fordulnak elő. A tanulók többsége felismeri a gyakorolt hangokat. Az ügyesebbek egy szóban többet is.

A betűtanítás időszakában már sokkal több lehetőség adódik az önálló munkára. Ilyenek:

1. Néhány mássalhangzó és magánhangzó ismeretével új, értelmes szavakat alkothatnak a tanulók. Pl.: toll, tál, lát, mér, már, hoz, ház, húz stb. Eredményes lesz a munka, ha az így önállóan kirakott szavakat le is írják a tanulók.
2. Különböző szótagokból (la, le, te, ti stb.) önállóan értelmes szavakat alkotnak. Pl.: tele, la-li, li-la stb.
3. Tárgyak, képek felmutatásával a tanulók önállóan keresik ki a képhez, tárgyhoz tartozó szóképeket: Pl.: ló, elem, vár, róka, kút stb.
4. Néma olvasás alapján kell felelni vagy cselekedni a tanulóknak. Pl.: Allj fel! Zoli, menj ki! Írjatok! stb.
5. A kiosztott szókartyák (Pl.: vaj, ajtó, sajt, tej, tea, róka stb.) közül azokat gyűjtik össze, amelyeket reggelire fogyasztanak. Ehhez hasonlóan végezhetnek egyéb tárgykörből vett szavakon is gyakorlást.
6. Több betű ismeretével rendelkeznek már a tanulók, amíg a 33. oldalhoz érkeznek. Itt képek is vannak, de nem minden kép alá van írva megfelelő szó. Önálló feladat lehet, hogy a tanulók húzzák alá a képeknek megfelelő szavakat. A házi feladattal rögzíthetjük és tovább fejleszthetjük az önálló munkát úgy, hogy az aláhúzott szavakat betűsínbe rakatjuk ki.

Az első osztályos nevelőknek nagy munkát kell végezni annak érdekében, hogy a tanulók gondolkodási aktivitását fokozzák. Helyesen tudjanak felelni kérdésekre, figyelemmel kísérjék társaik feleletét, azokat értékelni, javítgatni tudják, valamint sajátítsák el mihamarabb a legalapvetőbb szervezési, technikai készségeket, amelyek elősegítők lesznek a fokozatosan bővülő és nehezedő tantervi anyag elsajátításának. A fent leírt feladatok különösképpen fejlesztik az összehasonlítás képességét, megtanulják a tanulók, hogyan kell megtalálni a közöset és a különbözőt, hogyan kell feltárni a belső kapcsolatokat és viszonyokat. A feladatok többek között fejlesztik a szervezői, technikai készségeket, a közösségben végzett munka készségét, a hangok, szótagok, szavak felfogásának és kiejtésének készségét.

Ezek a kezdeti önálló munkák már magukban foglalják az alkotás elemeit is, amelynek megjelenése általában a legjobban mutatja az önállóság fejlődésének elért színvonalát és alapjait képezik az önálló tanulásnak.

Ezek az első önálló kis gyakorlatok ily módon lehetővé teszik, hogy a tanulók megismerjék saját képességeiket, mivel a pedagógus értékelésén keresztül összevetik saját eredményeiket társaik eredményeivel. Ez fejlesztí öntudatukat és emeli a tanulók valódi önállóságra törekvésének színvonalát. Éppen ezért az alkotó munkák végeztetésének nagy jelentőséget tulajdoníthatunk. Az ilyen munkák – a fentebb leírt jelentőségükön túlmenően – lehetőséget adnak a nevelőnek, hogy megismerje a tanulók képességeit.

Az önállóság fejlesztésének nagy lehetőségét rejti magában a nagybetűk tanítása és a gyakorlati időszakban a tankönyv szövegével végzett munka. Ekkor már megváltozik az önálló feladatok jellege. A tanulók megnövekedett ismeretei, az olvasott szöveg tartalma bőséges lehetőséget nyújt az intellektuális képességek fejlesztésére. Ilyenek:

1. Az olvasmány alap gondolatának (tanulságának) megláttatása. Pl.: Csak egy öreg néni c. olvasmány alapján: Segítsd az idősebbeket! Zsiga padja c. olvasmányból: Övjük az iskola bútorait, felszerelését!
2. Alkotó képzeletük fejlesztése. Elkezdett mese folytatása, Pl.: A 81. és 83. oldalon levő olvasmányok alapján. (Jó éjszakát gyerekek! Olyan érdekes volt.)
3. Szócsoportok kikerestetése pl.: Kétjegyű mássalhangzós szavak, nagybetűs szavak, mondatvégi írásjelek kikerestetése.
4. Néma és válogató olvasás.

Az önálló munka lehetőségei sokasodnak az olvasmányok feldolgozása közben. Az olvasmányok terjedelme fokozatosan növekszik. Már az első osztály második félévében, de különösen a második osztálytól kezdve a tanulók számtalan szépirodalmi és ismeretközlő olvasmányt dolgoznak fel. Ez általában nevelői vezetéssel történik. Az olvasmányok feldolgozásában fokozatosan növekvő önállóságot biztosítson a nevelő. „Törekedjen arra, hogy a 4. o. tanulók egyre kevesebb tanítói segítséggel is képesek legyenek rövid olvasmányok feldolgozására” (Tanterv 21. o.)

Adjunk önálló megfigyelési feladatokat a tanulóknak. Figyeljék meg az olvasmányok szereplőit, jellemét, eseményeket stb.

Az önálló szöveggyűjtést felhasználhatjuk az olvasmány feldolgozásának előkészítésére is. Az olvasmány témakörében megadott szempontok alapján gyűjtethetünk szavakat. (Pl.: Gépek, eszközök nevé; munkafolyamatok egyes részletei stb.) Az összegyűjtött szóanyag értelmezése, elemzése vezet be ilyenkor az olvasmány részletes tárgyalását.

Az elemzéshez – a nehézségi szempontok figyelembevételével – kezdetben több, később kevesebb szempontot adjunk. Az önálló elemzés eredményeiről a tanulók számoljanak be. Elemző feladattal csoportokat is megbízhatunk. A beszámolókat az osztály, csoport vagy egyének értékeljék, egészítsék ki. Később egy-egy tanuló teljes egészében elemezze – természetesen, hogy segítséggel – az elolvasott szöveget. A tanító kérdésekkel készítse a szereplő tanulót arra, hogy elemzéseit indokolja vagy tévedéseit helyesbítse. Az önálló feldolgozásra kijelölt részletek terjedelmét s az önállóság mértékét fokozatosan növeljük. Mindig győződjünk meg arról, hogy a tanulók általánosításai helyesek e.

A tanulói önállóság fejlődésével fokozatosan emelhetjük a követelményeket. Törekedjünk arra, hogy tanítványaink már az első osztályban lényeglátóvá, probléma megoldóvá váljanak. A feladatokat lehetőleg minél nagyobb önállósággal oldják meg. Így rakhatjuk le az önálló tanulás alapjait, amelyre majd a felsőbb osztályokban építhetünk.

